

1..Preeminența dreptului într-o societate democratică. Raportul dintre dreptul Uniunii Europene și dreptul național al statelor membre. România – 10 ani de la aderarea la UE

07.05.2017 | Marin VOICU

[LinkedIn](#)[Facebook](#)[WhatsApp](#)[Facebook Messenger](#)

* Notă: Comunicare prezentată la evenimentul aniversar: “Romania – 10 ani de la aderarea la UE”, desfășurată la Universitatea “Babes-Bolyai” din Cluj Napoca, joi, 27.04.2017.

– SUMAR –

I. Preeminenta dreptului într-o societate democratica

1. Evolutia conceptului

2. Preeminenta dreptului si securitatea juridica

2.1. Statul de drept si ideologia drepturilor omului

2.2. Securitatea juridica – principiu fundamental al statului de drept

3. Jurisprudenta europeana privind evolutia si continutul principiului preeminentei dreptului

II. Raportul dintre dreptul UE si dreptul national al Statelor membre. Sinteza de texte, de doctrina si de jurisprudenta

1. Unele observatii asupra principalelor texte din TUE

2. Principiile generale ale dreptului UE – afirmate in tratatele constitutive si modificatoare si de jurisprudenta CJUE

3. Raportul dintre dreptul UE si dreptul national al Statelor membre. Parametrii de integrare juridica a Romaniei in dreptul UE

4. Rolul si functiile judecatorului national in noul mediu normativ si jurisprudential european; aplicarea dreptului UE, in faza de aderare si, apoi, de integrare in UE

5. Judecatorul roman in raport cu ordinea juridica a UE

6. Romania – 10 ani de jurisdictie CJUE si 20 de ani de jurisdictie a CEDO – efecte majore asupra statului de drept, a democratiei si drepturilor omului, precum si a cadrului de infaptuire a justitiei

*

I. Preeminenta dreptului intr-o societate democratica

1. Evolutia conceptului

1.1. Carta de la Paris pentru o Noua Europa – 21 noiembrie 1990 – prevede ca „drepturile omului, democratia si **statul de drept**” sunt conditii ale „libertatii, justitiei si pacii” si constituie cheia de bolta a „noii Europe”.

Dupa J. Chévallier^[1], statul de drept este atat un mecanism de protectie a drepturilor omului, dar si un mijloc de realizare a cerintelor democratice, astfel ca acest concept are continut numai in relatie cu celelalte doua dimensiuni – drepturile omului si democratia.

Conventia Europeana a Drepturilor Omului, adoptata in 1950, de Consiliul Europei, nu are nicio referire la conceptul „stat de drept”, dar in Preambul se arata ca „Guvernele Statelor Europene, insufletite de acelasi spirit si posedand un patrimoniu comun de idealuri si traditii politice, de respectarea libertatii si de **suprematia dreptului**, sunt hotarate sa ia primele masuri menite sa asigure garantarea colectiva a unora din drepturile enuntate in Declaratia Universala”^[2].

Statutul Consiliului Europei, adoptat la 5 mai 1949, la Londra, prevede in art. 3 ca „Orice membru al Consiliului Europei recunoaste **principiul preeminentei dreptului** si principiul in

virtutea caruia orice persoana aflata sub jurisdicia sa trebuie sa se bucure de drepturile omului si de libertatile fundamentale”.

1.2. In tratatele fondatoare ale Comunitatilor Europene nu exista expresiile „*stat de drept*” ori „*suprematia dreptului*”, **prima data fiind inserat principiul statului de drept in Preambulul Tratatului de la Maastricht** (7 februarie 1992), proclamand ca statele membre confirma „*atasamentul lor la principiile libertatii, democratiei si respectarii drepturilor omului si libertatilor fundamentale si al statului de drept*”, iar in art. „F” se afirma expres **principiul preeminentei dreptului**.

Textul art. 6 alin. 1 din Tratatul U.E., modificat prin Tratatul de la Amsterdam (2 octombrie 1997), inlocuieste expresia „*preeminenta dreptului*” cu principiul „*statului de drept*”: „*Uniunea este fondata pe principiile democratiei, ale respectarii drepturilor omului si libertatilor fundamentale, precum si pe cele ale statului de drept, principii comune Statelor membre*”.

In Preambulul Cartei drepturilor fundamentale a Uniunii Europene (Nisa 2000), inclusa, cu valoare juridica, in Tratatul de la Lisabona (adoptat in decembrie 2007) se afirma ca: „... **Uniunea se fondeaza pe valorile indivizibile si universale ale demnitatii umane, ale libertatii, ale egalitatii si ale solidaritatii; ea se bazeaza pe principiul democratiei si pe principiul statului de drept si plaseaza persoana in centrul actiunii sale, instituirea cetatenia Uniunii si creand un spatiu de libertate, de securitate si de justitie**”.

Acest text este preluat integral si in art. 2-4 al Tratatului de la Lisabona, accentuandu-se o anumita calitate a conceptului, in sensul **ca statul de drept este privit in primul rand ca o valoare**^[3] a Uniunii si, apoi, **ca un principiu fundamental intr-o societate democratica**.

Drept urmare, Uniunea Europeana se infatiseaza ca un sistem de valori juridice fundamentale care includ valorile universale, precum si pe cele europene comune statelor membre, situand in centrul lor statul de drept, democratia si respectarea drepturilor omului.

1.3. Adoptarea noilor constitutii in statele din Europa Centrala si de Est, in anii 1990, a impus **modelul Statului de drept sub monitorizarea Consiliului Europei**. Unele dintre acestea au prevazut doar expresia „*Stat de drept*”, iar altele au adaugat si „*democratic*”^[4], sau/si „*socia*”^[5].

În art. 1 alin. (3) din Constituția României se prevede ca: „**România este stat de drept** democratic și social, în care demnitatea omului, drepturile și libertățile cetățenilor, libera dezvoltare a personalității umane, dreptatea și pluralismul politic reprezintă **valori supreme și sunt garantate**”, iar conform art. 20 alin. (1) din Constituția Germaniei „**Republica federală a Germaniei este un stat federal, democratic și social**”.

Constituția Republicii Ceha este mai directă și clară, în art. 9 alin. (2) interzicând expres revizuirea „*statului de drept democratic*”^[6] în elementele sale esențiale.

2. Preeminenta dreptului și securitatea juridică

2.1. Statul de drept și ideologia drepturilor omului

Prin „**stat de drept**”, **doctrina europeană constituțională**^[7] desemnează „*un sistem juridic prezentând următoarele proprietăți*”:

1) *formularea unor norme juridice suficient de precise pentru a putea fi aplicabile:*

a) *să permită o orientare clară a destinatarilor;*

b) *să nu lase loc posibil pentru arbitrar și*

c) *să poată fi verificată conformitatea aplicării lor cu norme de referință, iar*

2) *procedurile să permită controlul efectiv al conformității normelor aplicate cu cele de rang superior*” (controlul de constituționalitate).

Statul de drept, astfel definit, presupune o structură clară și bine articulată a ierarhiei normelor, printr-o încadrare determinată precis a lor în ordinea constituțională, prin legi precise și care prevăd limitele exacte ale acțiunii pentru organele de executie, cu jurisdicții competente de control a conformității normelor individuale și generale, ș.a.

„*Asadar, constitutionalismul garantează ideea de stat de drept, întrucât integrează, în general, ordinea statului de drept, afirmă supremația Constituției*^[8] *și respectarea drepturilor fundamentale*”, generalizează controlul jurisdicțional al aplicării lor efective și concrete, **ceea ce ilustrează, în mod expresiv, preeminenta dreptului în raport cu cele două mari dimensiuni - democrația și respectarea drepturilor fundamentale ale omului.**

Statul de drept nu se confunda cu principiul legalitatii, el este mai mult decat atat[9].

2.2. Securitatea juridica - principiu fundamental al „statului de drept”

2.2.1. Conceptul de securitate juridica are o acceptiune strict formala, relevata in doctrina constitutională[10], desemnand **acea „proprietate a unui sistem juridic de a institui pentru toti destinatarii un cadru normativ relativ determinat care sa permita o orientare precisa si clara a acestora la un moment dat”**.

„Securitatea juridica” nu comporta nicio garantie relativa la stabilitatea unui anumit continut normativ, ci implica **obligatia ca normele sa fie aplicate si modificate de o maniera explicita, accesibila si previzibila**.

2.2.2. Conceptul de „*securitate juridica*” s-a afirmat in jurisprudenta CEDO sub forma unui principiu fundamental al drepturilor omului, cu referire speciala la stabilitatea si irevocabilitatea drepturilor consacrate definitiv prin hotarari judecatoresti, cu titlu de lege, care nu mai pot face obiectul unor ingerinte legislative sau juridice, fara a goli de continut un alt principiu clasic al dreptului, si anume autoritatea de lucru judecat.

3. *Jurisprudenta europeana privind evolutia si continutul principiului preeminentei dreptului*

3.1. Cercetand notiunea autonoma de „lege”, intr-o interesanta sinteza[11], pe baza unei selectii pertinente si ilustrative de hotarari ale CEDO, autorii **releva ca: „Existenta si calitatea legii este supusa controlului Curtii”** sub doua conditii cumulative: „sa existe ca lege in vigoare si sa prezinte un cumul de trasaturi juridice”[12]. Prima, existenta legii, se apreciaza in sens material: sa existe, sa fie in vigoare la momentul ingerintei, sa statueze asupra garantiilor adecvate si sa prezinte un minim de efectivitate. Cea de-a doua dintre „trasaturile juridice ale legii” atesta compatibilitatea legii cu preeminenta dreptului[13] si impune cerintele de accesibilitate si de previzibilitate”[14].

„Calitatea legii[15] trebuie sa fie compatibila cu *preeminenta dreptului*, intrucat acesta este unul dintre principiile fundamentale careia Curtea i-a dat un loc central si coerent in jurisprudenta sa”.

Astfel inteles, „legea” trebuie sa furnizeze individului „o protectie adecvata contra arbitrariului” ceea ce impune conditia de a exista o lege de o calitate suficienta in sensul jurisprudentei CEDO.

3.2. Curtea a afirmat constant ca cele „doua conditii calitative ale „legii” sunt accesibilitatea si previzibilitatea”[16].

(i) „Accesibilitatea regulii de drept semnifica faptul ca cetateanul trebuie sa aiba la dispozitie informatii suficiente, in circumstantele cauzei, asupra normelor juridice aplicabile in speta...”[17]

Accesibilitatea este, deci, strict inteles de judecatorul european in sensul de acces practic, fizic, la suportul scris al „legii”, ca un text lizibil, ceea ce asigura cetateanului posibilitatea cunoasterii normei de drept.

(ii) „Previzibilitatea regulii de drept supune o norma de drept enuntata conditiei de a fi precisa pentru a permite cetateanului sa-si regleze conduita si sa prevada un grad rezonabil in circumstantele cauzei”[18].

Aceasta exigenta a previzibilitatii legii, care rezulta, printre altele, din art. 6 (1) al Conventiei, presupune **conditia efectivitatii accesului liber la justitie, dar in acord cu principiul securitatii juridice, care constituie unul dintre elementele fundamentale intr-un stat de drept**[19].

II. Raportul dintre dreptul UE si dreptul national al Statelor membre. Sinteza de texte, de doctrina si de jurisprudenta

1. Unele observatii preliminare asupra obiectului si limitelor stabilite de TUE si TFUE in raportul dintre dreptul UE si dreptul Statelor membre. Textele semnificative

1.1. ”Uniunea respecta bogatia diversitatii sale culturale si lingvistice si vegheaza la protejarea si dezvoltarea patrimoniului cultural european” (art. 3 al. 3 – TUE).

1.2. ”Uniunea respecta egalitatea statelor membre in raport cu tratatele, precum si IDENTITATEA LOR NATIONALA, inerenta structurilor lor fundamentale, politice si constitutionale, inclusiv in ceea ce priveste autonomia locala si regionala. Aceasta (uniune) respecta FUNCTIILE ESENTIALE ale statului si, in special, pe cele care au ca

obiect asigurarea integritatii sale teritoriale, mentinerea ordinii publice si apararea securitatii nationale” (art. 4 al. 2 – TUE).

1.3. Drepturile fundamentale, astfel cum sunt garantate prin Conventia europeana pentru apararea drepturilor omului si a libertatilor fundamentale si astfel cum rezulta din traditiile constitutionale comune statelor membre, constituie principii generale ale dreptului Uniunii” (art. 6 al. 3 – TUE).

1.4. „Actele Uniunii obligatorii din punct de vedere juridic, adoptate pe baza dispozitiilor tratatelor referitoare la aceste domenii, nu pot implica armonizarea actelor cu putere de lege si a normelor administrative ale statelor membre” (art. 2 al. -TFUE).

1.5. Asadar, tratatele UE stabilesc si fixeaza, in mod clar si expresiv, limita pana la care dreptul UE este imperativ fata de Statele membre si de la care autonomia decizionala apartine acestora, in ceea ce priveste marile obiective si competente (partajate si exclusive).

a) Uniunea respecta:

– „**identitatea nationala a Statelor membre**”;

– „**inerenta structurilor lor fundamentale, politice si constitutionale**”;

– „**functiile esentiale ale statului**.”.

b) **”Uniunea respecta drepturile fundamentale, astfel cum rezulta din traditiile constitutionale comune Statelor membre”.**

In ce masura UE si institutiile sale, dar, mai ales, dreptul derivat al UE (regulamentele, deciziile si directivele) au dat expresia fidela acestor valori, obiective si principii imperative inscrise in tratate?!

Raspunsul il gasim in jurisprudenta CJUE, bogata in hotarari interpretative prejudiciale, in cea a curtilor constitutionale ale Statelor membre si in doctrina dreptului UE.

In acest sens, consideram, fara nicio ezitare si compromis, ca **principiul preeminentei dreptului intr-o societate democratica este si trebuie sa fie, inainte de toate, imperativ**

in mediul constitutional, normativ, administrativ si jurisprudential al UE, deopotriva cu cel din dreptul intern al Statelor membre.

2. Principiile generale ale dreptului UE – afirmate de tratatele constitutive si modificatoare si de jurisprudenta CJUE

2.1. Suprematia (Prioritatea) si aplicabilitatea directa a dreptului comunitar

Principiile generale ale dreptului comunitar au fost initiate si formulate in hotararile Curtii de Justitie de la Luxemburg si, apoi, in tratatele modificatoare, fiind, in sfarsit, consacrate, ca atare, in TUE, adoptat la Lisabona, care este, de fapt, o expresie fidela a Constitutiei UE semnata la Roma, la 29.10.2004, de toate Statele membre.

Natura juridica si semnificatia **dreptului comunitar si aplicabilitatea directa** au fost creatia principala din hotararile Costa-Enel (1994), Walt Wilhelm (1968), Internationale H. (1970), si Simmenthal II (1978) si altele, in care se afirma si **alte principii**:

- a) TCE a creat **propria ordine juridica comunitara**, care a devenit **parte integranta a ordinii juridice ale statelor** membre, pe care instantele acestora sunt obligate sa o respecte (Costa-Enel)
- b) conflictele intre reglementarile comunitare si cele nationale trebuie rezolvate aplicand **principiul prioritatii dreptului comunitar** (Walt Wilhelm);
- c) validitatea masurilor adoptate de institutiile comunitare poate **fi interpretata numai in lumina dreptului comunitar, ca si efectul sau direct** (Internationale H.);
- d) **respectarea drepturilor fundamentale** este parte integranta a principiilor generale de drept aparate de Curtea de Justitie (Internationale H.);
- e) **aplicabilitatea directa a dreptului comunitar** inseamna aplicarea deplina si uniforma a reglementarilor sale in toate statele membre, incepand cu data intrarii lor in vigoare si cat timp vor fi in vigoare Simmenthal II);
- f) o instanta nationala are obligatia sa aplice dreptul comunitar si sa-i asigure efectul **direct deplin**, inlaturand, chiar din oficiu, orice norma contrara interna (Simmenthal II).

Totusi, doctrina recenta[20] afirma ca „recunoasterea si aplicarea practica a principiului suprematiei dreptului comunitar al UE depinde de adaptarea si acceptarea sa de catre sistemele de drept si constitutionale ale Statelor membre”, teza confirmata, in mare masura, de deciziile unor curti constitutionale ale acestora, la care le vom face trimiteri in continuare.

2.2. Alte principii fundamentale ale dreptului comunitar:

2.2.1. Principiul subsidiaritații atribuie judecatorului national, cum se arata, functiile de judecator de drept comun in aplicarea dreptului comunitar al UE

2.2.2. In aplicarea **principiului proportionalitatii**, ridicat la rangul de principiu general de drept comunitar, legalitatea reglementarii comunitare este subordonata conditiei ca mijloacele folosite sa fie adecvate realizarii obiectivului urmarit in mod legitim si sa nu depaseasca ceea ce este necesar.

2.3. Plenitudinea de competența a judecatorului național in exercitarea funcției sale comunitare

Curtea de Justitie a statuat ca protectia justitiabililor necesita recunoasterea **plenitudinii de competenta in favoarea judecatorului national in exercitarea functiei sale comunitare**, el fiind, “in consecinta, judecatorul de drept comun in aplicarea dreptului comunitar” (“Hot. Simmenthal, 9.III.1978).

Aceasta plenitudine de competența a judecatorului național se manifesta, in special, in cadrul chestiunii prejudiciale[21], Curtea statuand ca “o regula de drept national privește posibilitatea justitiabililor ca sa nu se statueze in ultima instanta, putand sa-si exercite facultatea de a sesiza Curtea de Justitie cu problemele de interpretare a dreptului comunitar referitoare la situatia juridica in discutie”.

3. Raportul dintre dreptul UE si dreptul national al Statelor membre. Parametrii de integrare juridica a Romaniei in dreptul UE

3.1. Controlul de constitutionalitate in Statele membre ale UE

O recenta lucrare de mare valoare si de actualitate in teoria si jurisprudenta constitutională[22] ne infatiseaza un tablou al hotararilor pronuntate de Curțile Constitutionale din mai multe State membre ale UE in domeniile majore ale vietii

sociale si politice, cat si in domeniul atat de complex al raportului dintre dreptul european si dreptul intern al acestor state.

In sprijinul opiniei privind controlul „filtru” de constitutionalitate ale tratatelor ratificate, cu deosebire a celor comunitare, inclusiv cele de aderare la UE, vom expune, selectiv, considerentele unor hotarari ale Curtilor Constitutionale din Germania, Italia, Spania, Polonia si Portugalia.

3.1.1. Receptarea Conventiei Europene a Drepturilor Omului in dreptul intern al Italiei.
Hotararea nr. 349/2007 a CCI[\[23\]](#).

„Jurisprudenta constitutionalitaliana a considerat, in mai multe randuri, ca legea de receptare a CEDO este o lege echivalenta cu o lege ordinara, negand, in substanta, un loc privilegiat al CEDO in sistemul izvoarelor dreptului intern si subliniind caracterul dualist al raporturilor dintre dreptul national si cel supranational.

Curtea a considerat, in acelasi timp, ca nu este posibila rezervarea pentru normele CEDO a aceluiasi tratament privilegiat de care se bucura normele Uniunii Europene direct aplicabile. Dupa opinia Curtii, de fapt, „distincția între normele CEDO și normele comunitare trebuie să fie subliniata, în sensul în care primele, deși ele au o mare importanță, pentru că protejează și valorifică drepturile și libertățile fundamentale ale persoanelor, sunt de asemenea norme internaționale convenționale, care obligă Statul, dar care nu produc efecte directe în organizarea internă, susceptibile de a antrena competența judecătorilor naționali pentru a le aplica direct în litigiile pe care le soluționează”.

3.1.2. Constituționalitatea Tratatului de aderare a Poloniei la UE

Hotararea nr. K/18-04 din 11.05.2005 a Tribunalului Constituțional polonez[\[24\]](#)

„a) Dreptul comunitar nu este stabilit de institutiile europene de o maniera arbitrara, ci este efectul activitatii comune a statelor membre.

Orice incompatibilitate nu poate in niciun caz sa fie rezolvata in sistemul juridic polonez prin recunoasterea ca norma comunitara ar avea o autoritate superioara normei constitutionale. Ea nu ar putea antrena nici pierderea fortei obligatorii a normei constitutionale si inlocuirea acesteia prin norma comunitara, nici limitarea

campului de aplicare a normei constitutionale la un spatiu care nu reintra in materia reglementata de norma comunitara.

In acest caz, legislatorul polonez este competent sa ia decizia fie sa revizuiasca Constitutia, fie sa angajeze procedura de modificare a normei comunitare, fie, in ultimul rand, sa se retraga din Uniunea Europeana. Aceasta decizie trebuie luata fie de catre suveran, deci de poporul polonez, fie de catre un organ al statului care, conform Constitutiei, are competenta sa reprezinte natiunea.

Normele Constitutiei in domeniul drepturilor si libertatilor individului **determina un prag minimal si de nedepasit**, care nu poate suferi nicio reducere in ceea ce priveste introducerea normelor comunitare. **Interpretarea „binevenita din dreptul european” are insa limitele sale. Ea nu poate in niciun caz sa conduca nici la rezultate contrare in continutul literal al normelor constitutionale, nici la rezultate care ignora garantiile minime asigurate de Constitutie.**

b) **Constitutia Republicii Polonia si dreptul comunitar sunt fondate pe un acelasi corp de valori comune**, definind natura unui Stat democratic de drept, precum catalogul si forta drepturilor fundamentale.

Atat procedura de cedare, cat si campul de cedare a unor competente concrete trebuie sa fie conforme Constitutiei. O modificare eventuala a procedurii sau a campurilor de cedare (competentele cedate) cere sa fie respectate exigentele relative la revizuirea Constitutiei, definite in art. 235.

Concluzie:

In cazul unui conflict al normelor comunitare cu Constitutia, «... este de datoria legistalorului polonez sa ia decizia fie de a revizui Constitutia, fie de a angaja procedura pentru a modifica norma comunitara, fie, in ultima instanta, sa se retraga din Uniunea Europeana. Aceasta decizie ar trebui sa fie luata fie de catre suveran, deci de catre poporul polonez, fie de catre un organ al Statului, care, conform Constitutiei, are competenta sa reprezinte natiunea...».

Autoritatea superioara a Constitutiei nu trebuie, deci, sa fie perceputa ca o constanta absoluta si sa implice absenta de capacitate de adaptare la dreptul Uniunii Europene. In acelasi timp, Constitutia indeplineste o functie de garantie, pentru ca, de exemplu, «... normele Constitutiei in domeniul drepturilor si libertatilor individului determina

un prag minim si de nedepasit, care nu poate sa sufere nicio reducere sau repunere in cauza a aplicarii normelor comunitare...».

3.1.3. Raportul dintre dreptul constitutional national si dreptul comunitar al UE – GERMANIA

Hotararea BVerfge, tome 30 din 12.X.1993 a Curtii Constitutionale federale a Germaniei asupra Tratatului de la Maastricht.[\[25\]](#)

„Statele membre au nevoie de domeniile de competente proprii suficient intelese, astfel ca fiecare popor sa-si poata forma si exprima vointa politica conform procesului definit si controlat de el, pentru a da expresie juridica a ceea ce il uneste pe plan spiritual, social sau politic, rezulta, deci, ca Bundestagul trebuie sa-si conserve atributiile si competentele acestui pilon substantial”.

O dezvoltare substantiala a conceptului afirmat o gasim in Hotararea aceleiasi Curti asupra Tratatelor de la Lisabona.

3.1.4. Constitutia si dreptul comunitar – SPANIA

Hotararea nr. 58/18.V.2004 a Tribunalului constitutional spaniol.

„Tribunalul constitutional afirma ca „**primatul**” dreptului comunitar nu inseamna acelasi lucru cu „**suprematia**” sa: „dreptul comunitar are prioritate in sensul ca normele sale se bucura de o prioritate aplicativa asupra **normelor nationale**; dar Constitutia spaniola beneficiaza de **suprematie** fata de norma comunitara, caci **in aceasta limita ea a aprobat aderarea Spaniei la UE**”.

3.1.5. Prioritatea Regulamentului comunitar asupra legii nationale – ITALIA

Hotararea nr. 170/8.06.1984 a Curtii Constitutionale italiene.

„**Parametrul fundamental** al raportului dintre dreptul comunitar si cel national il constituie **principiile supreme ale Constitutiei si drepturile inalienabile ale persoanei umane, principii pentru respectul carora Curtea este hotarata sa se constituie ca un zid, care, printre altele, a devenit un zid al suveranitatii statului**”.

3.1.6. Primatul dreptului comunitar asupra dreptului intern – PORTUGALIA

Hotararea nr. 60/18.06.2006 a Tribunalului Constitutional din Portugalia.[27]

„Doctrina a estimat ca art. 8 par. 4 din Constitutie a adoptat **„teoria contra limitelor”**, **elaborata de tribunalele constitutionale din Italia si Germania, in lumina recursului la notiunea de „principii fundamentale ale Statului de drept si democratic”**.”

Din aceasta perspectiva, ***interpretarea celor doua ordini publice*** – comunitara si nationala – nu impiedica existenta ***distinctiei intre perspectivele dintre ele***, in masura in care art. 8 par. 4 din Constitutie precizeaza clar ***autonomia sistemului juridic portughez***, pe care il califica dupa regula „competente la competente” pentru a defini regimul dreptului Uniunii si al Comunitatilor Europene in universul ordinii juridice portugheze”.

3.2. Constituția României și dreptul UE

3.2.1. Norma constitutională care „reglează” raportul complex dintre dreptul comunitar și dreptul național român a fost introdusă la revizuirea din octombrie 2003, cu mai mult de 3 ani înainte de aderarea României la U.E. (1.01.2007) și, ca urmare, **calitatea acestor norme nu este de același calibru cu cele similare din constituțiile unora din celelalte State membre și cu obiectul și finalitatea principiilor imperative înscrise în art. 2, 3, 4 și 6 din TUE Lisabona.**

a) Prin art. 148 alin. (1) din Constituție s-a statuat că **aderarea „se face prin lege”**, de tipul celei organice, fiind exclus, asadar, referendumul. Totodată, s-a prevăzut că „Aderarea României la tratatele constitutive ale UE” se face „în **scopul (?) transferării** unor atribuții către instituțiile comunitare și al exercitării în comun cu celelalte State membre a **competențelor** prevăzute de aceste tratate”.

Deci, România a transferat „atribuții” nedefinite, adică neindividualizate, și fără a se indica limitele până la care se cedează din suveranitatea națională, iar în comun se „exercită competențele”, acest text constituțional fiind, asadar, de o calitate precară.

b) De altfel, art. 148 alin. (2) (textul următor) are aceeași „înfățișare”, ca redactare, consacrand principiul fundamental al priorității dreptului comunitar, într-o formă evazivă,

inadecvata si incompleta, a carei eficacitate a conditionat-o de „respectarea prevederilor actului de aderare” (adica a legii?!), si nu a Constitutiei Romaniei.

c) Potrivit doctrinei[28], legea de ratificare a Tratatului de aderare „**nu este o lege constitutională**”, pentru ca nici sub aspect material și nici din punct de vedere formal nu se incadreaza in aceasta categorie”. Ea „se distinge si fata de legile organice si de cele ordinare”, dar are „forta juridica superioara acestor doua tipuri de legi. Asadar, in ordinea juridica interna, actul juridic prin care Romania adera la UE are forta juridica inferioara Constitutiei si legilor constitutionale, dar superioara legilor organice si ordinare”.

3.2.2. Expresia „celelalte reglementari obligatorii” din art. 148 alin. (2) al Constitutiei este de natura a produce serioase dificultati in transpunerea dreptului comunitar derivat si indeosebi a directivelor, in raport cu regulamentele si deciziile comunitare.

Dar aceste efecte negative pot genera sau facilita opera de „asimilare”, si nu de armonizare, prin transpunerea atenta, oportuna si adecvata in dreptul intern, numai daca aceste acte comunitare nu intra in conflict cu normele constitutionale.

Situatia este nefericita si pentru ca exista o norma de corectie si de rezolvare a oricarui posibil conflict, numai la sesizarea Curtii Constitutionale care are intre atributii (art. 146 lit. b) din Constituție) si pe aceea a controlului de constitutionalitate a tratatelor ratificate, inclusiv a Tratatelor UE. Era necesar ca asemenea atributii sa se poata exercita si din oficiu, asa cum exista practica din alte State membre (Germania, Franta, Spania, Italia s.a.) si cum rezulta din deciziile Curtilor Constitutionale prezentate in cele ce preced.

Or, Curtea Constitutionala nu a fost sesizata asupra Tratatului de aderare a Romaniei la UE, nici asupra legii de ratificare a CEDO (1994), dupa cum nu s-a pronuntat, inca, asupra niciuneia din problemele complexe ale raportului dintre dreptul comunitar si dreptul intern al Statelor membre ale UE.

3.2.3. Asadar, de exemplu, in cazul Directivei „delatiunii avocatiale” nu se pune problema raportului dintre dreptul comunitar si Constitutia Romaniei, ci al conformitatii legii de transpunere cu norma constitutională relativa la drepturile fundamentale garantate si in ordinea juridica comunitara.

Prin urmare, in acord cu solutiile din jurisprudenta constitutională europeana relevate mai sus, este evident ca primul garant al principiilor fundamentale constitutionale si a drepturilor fundamentale este *Parlamentul*, care, daca va ceda la „presiunea” directivei, atunci „zidul”

de protecție națională trebuie să fie Curtea Constituțională care are misiunea de a apăra ordinea juridică internă constituțională și, în special, drepturile inerente ființei umane, în calitate sa de „garant al suprematiei Constituției” (art. 142 alin. (1) din Constituția României).

4. Rolul și funcțiile judecatorului național în noul mediu normativ și jurisprudențial european; aplicarea dreptului UE, în faza de aderare și, apoi, de integrare în UE

4.1. Pentru judecatorul român, dreptul comunitar și jurisprudența Curții de Justiție a UE, de la Luxemburg, au fost enigme vestice până în decembrie 1989, iar, ulterior, au devenit, succesiv, din ce în ce mai accentuat, „elemente străine”, mici „cunoștințe”, subiecte „tentante” (pentru un cerc restrâns de elite), iar, în prezent, „ținte decisive” într-un timp relativ scurt (la 01.01.2007), către care, cu „toate panzele sus” va trebui să navigheze, cu orice riscuri.

Handicapul major al judecatorului român a constat în faptul că el a fost „marele absent al dezbaterilor asupra CEE”, cât și al proceselor politico-juridice ulterioare, generatoare a UE și a extinderii sale viguroase.

4.2. În România, **aplicarea progresivă a politicii de integrare** economică și, mai apoi, politică, europeană este, în principal, dacă nu chiar în mod exclusiv, **problema autorităților politice și administrative**, dar nu a judecătorilor[29].

De aceea, excluderea sau instrainarea judecatorului român de ordinea juridică comunitară, l-a orientat, însă, oarecum neputincios, către Strasbourg, în zona drepturilor omului, mai ales prin forța de atracție a hotărârilor CEDO contra României, începând din anul 1997[30], iar în ultimii ani l-a încurajat să colaboreze substanțial cu jurisdicția UE de la Luxemburg, în chestiunea prejudicială.

4.3. Asadar, care este figura actuală a judecatorului român și rolul său în raport cu dreptul european și, deci în integrarea juridică europeană?

Pe judecatorul român l-a caracterizat, evident, la aderare:

– o absență dramatică din spațiul juridic comunitar, atât teoretică, dar și practică, nefiind „apropiat” nici măcar de principiile dreptului comunitar, care se prezentau ca o punte necesară între jurisdicția națională și cea comunitară în perioada de preaderare, dar și

– o timida apropiere de normativele Consiliului Europei si o receptare, extrem de retinuta, a jurisprudentei CEDO, in pofida caracterului obligatoriu al acestora, in ordinea juridica nationala a Romaniei.

Aceasta conditie precara a fost impusa judecatorului roman prin **factori inhibitori, gestionati constient sau neglijent de puterea politico-administrativa, dupa adoptarea** Constitutiei, in decembrie 1991, dar mai ales dupa cele doua momente politice majore ale anului 1993:

- aderarea Romaniei la Consiliul Europei la 07.10.1993 si ratificarea CEDO la 20.06.1994 si
- incheierea Acordului de asociere al Romaniei cu UE in 1993.

Si toate acestea, in pofida faptului ca judecatorul national are un rol capital in procesul integrarii europene; **el ramane, in continuare insa, un actor discret, chiar ignorat, al acestui demers continental.**

In definitiv, functiile pe care judecatorul national este chemat sa le indeplineasca in aplicarea dreptului european se inscriu, pe deplin, in finalitatea politica si culturala pe care o reprezinta integrarea progresiva si pacifista a tarilor de pe Continent, fara exceptii.[31]

4.4. Judecatorul national – judecator de drept comun al dreptului comunitar

Judecatorul national este competent sa judece toate litigiile care privesc aplicarea dreptului comunitar, daca norma comunitara nu le atribuie jurisdictia instantelor comunitare. Acest statut este efectul aplicarii directe si a prioritatii dreptului comunitar, care-i permite sa creeze drepturi si obligatii in favoarea particularilor, cu o dubla consecinta:

- acestia sa poata sa si le valorifice in fata judecatorilor nationali, iar
- instantele nationale au obligatia de a asigura respectul lor[32].

Aceasta **competenta de drept comun** a judecatorului national nu este, insa, absoluta; ea poate sau trebuie sa se conjuge **cu competenta Curtii de Justitie in materia interpretarii dreptului UE** si in aprecierea validitatii acestor dispozitii de drept derivat[33].

4.5. Unitatea dreptului european si diversitatea contextelor nationale[34]

Aplicarea dreptului comunitar este conditionata, in Statele membre, de respectarea particularitatilor fiecarui sistem juridic national, desi, normele comunitare tind a fi realizate in plan national cu un continut identic si cu o egala eficacitate[35].

Jurisprudenta consacra, cu elocventa, faptul ca **unitatea dreptului european este compatibila cu un anumit pluralism social si cultural**; legislatiile nationale urmaresc un scop justificat in privinta dreptului comunitar, fiind de competenta Statelor membre in a alege mijloacele cele mai adecvate si in respectul exigentelor decurgand din dreptul european al UE, in special ale **principiului proportionalitatii**.

5. Judecatorul roman in raport cu ordinea juridica a UE

Un sistem judiciar functional – prima cerinta a aderarii la UE

5.1. Coordonatele functionale ale sistemului judiciar

5.1.1. Autonomia institutionala a statelor membre

Dreptul comunitar al UE se aplica descentralizat, in limita generala a efectului sau util si in limitele specifice ale principiilor procedurale nationale.

Limitele aplicarii principiului autonomiei instituționale a Statelor membre sunt:

- a) conservarea efectului util al dreptului comunitar,**
- b) nediscriminarea procedurala si**
- c) respectarea exigentelor sau regulilor procedurale comunitare.**

5.1.2. Principiile prioritatii si efectului direct al dreptului comunitar articuleaza, substantial, dreptul national de cel al UE, element subliniat, constant, in jurisprudenta CJCE; primatul si efectul direct al dispozitiilor dreptului UE nu dispenseaza Statele membre de obligatia de a elimina din ordinea lor juridica interna dispozitiile incompatibile cu dreptul UE.[36]

5.1.3. Identificarea si valorificarea elementelor cadru de compatibilitate a puterii judiciare interne cu exigentele dreptului UE

5.1.4. Responsabilitatea judecatorului national – factor primordial in asigurarea eficacitatii puterii judiciare

In calitatea sa de judecator comunitar, judecatorul national este, fara indoiala, liantul intre principiul autonomiei institutionale a Statelor membre, pe de o parte, si limitele acestui principiu cuprinse in notiunea efectului util al dreptului comunitar, in nediscriminarea **procedurala**, in respectul exigentelor sau regulilor procedurale comunitare, pe de alta parte. Pe acest fond, se contureaza **responsabilitatile** specifice ce-i revin judecatorului national:

- a) cooperarea loiala cu institutiile comunitare
- b) interpretarea dreptului procedural national conform cu dreptul european
- c) excluderea regulilor procedurale nationale contrare dreptului comunitar
- d) facilitatea accesului liber al individului la drepturile garantate in dreptul comunitar si
- e) indeplinirea de catre judecatorul national a obligatiilor ce-i revin din efectul util al dreptului comunitar.

In mod evident, configuratia principala a responsabilitatilor specifice ce revin judecatorului national si redefinirea jurisdicției nationale in cadrul exigentelor dreptului comunitar, ne infatiseaza clar concluzia recunosterii unei plenitudini de competenta si de jurisdicție a judecatorului national in calitatea sa de judecator european.

De asemenea, observam ca, paralel cu aceasta progresiva “europenizare”, care fondeaza competentele jurisdictionale ale judecatorului national, asistam si la un proces de interactiune intre jurisdicțiile nationale si jurisdicția UE, fenomen care, in ultimii ani, a dobandit noi dimensiuni, in special in domeniul drepturilor omului, generate, mai ales, de fecundarea reciproca a dreptului UE si a Convenției europene a drepturilor Omului[37].

5.2. Eurocompatibilitatea jurisprudentiala – prima urgenta a judecatorului national

Jurisprudenta curtilor de la Strasbourg si Luxemburg este obligatorie pentru Statele membre. Curtea de Justitie este singura competenta sa determine masura obligatorie a efectului dreptului UE, iar in unele dintre constitutiile statelor s-a prevazut, in corcondanta cu primatul dreptului UE si cu efectul util si direct al acestuia, obligativitatea jurisprudentei sale.

De altfel, relativ la jurisprudența CEDO, forța obligatorie relativă a hotărârilor acestei curți rezulta atât din textul Convenției, precum și din efectele lor în plan constituțional, legislativ și jurisprudențial național, impuse și acceptate de statele supuse jurisdicției CEDO.

De aceea, **prima urgență a jurisdicțiilor interne este compatibilizarea jurisprudenței lor cu cea a jurisdicțiilor europene, un rol decisiv avându-l curțile supreme din Statele membre, a caror deschidere către asimilarea marilor tendințe jurisprudențiale europene trebuie să stimuleze pe toți judecătorii naționali.**

5.3. Metamorfoza europeană a judecătorului național

Osmoza jurisprudențială între judecătorul european și judecătorul național, când ea există, modifică puțin câte puțin viziunea conform căreia fiecare dintre ei are propria funcțiune și produce o evidență schimbare psihologică, care este cauza și, totodată, consecința schimbărilor procedurale^[38].

În sistemul UE, cooperarea judiciară asigurată prin procedura prejudicială are un rol central, iar metamorfoza judecătorului național se produce ca o consecință directă, **căci Curtea de Justiție nu fixează regulile procedurale naționale, ci enunță exigentele dreptului comunitar care trebuie satisfăcute. Europeanizarea funcțiunii jurisdicțiilor naționale presupune nu numai penetrarea dreptului UE în ordinea juridică națională, dar și transformarea progresivă a statutului judecătorului național, însoțită de o adaptare imediată jurisprudențială.**

În sistemul CEDO, metamorfoza judecătorului național este, însă, punctuală, întrucât ea se produce prin efectul direct al jurisprudenței de la Strasbourg.

6. România – 10 ani de jurisdicție CJUE și 20 de ani de jurisdicție CEDO. Efectele majore asupra statului de drept, a drepturilor omului și asupra cadrului de înfăptuire a justiției

6.1. Adaptarea legislativă, instituțională, a practicilor administrative și jurisprudențiale a constituit principalul factor de progres integrativ al României în sistemul juridic al UE

În esență, acest proces amplu, complex, aflat în desfășurare, s-a realizat prin:

– accentuarea parcursului de formare si articulare a mentalitatii si culturii democratice europene si

– implementarea unor mecanisme si procese de modernizare europeana institutionala de natura a produce schimbari majore in societatea romaneasca si in functionarea democratica si eficienta a administratiei statului roman.

Acum europenii au inceput sa nu mai confunde Bucurestiul cu Budapesta, cu rare exceptii, precum jurnalistii de la "Daily mail" care in numarul din 31.03.2017 au dat o spectaculoasa stire: „Printul Charles sarutand un copil la Budapesta” (era de fapt la Muzeul Statului din Bucuresti) – deci Brexitul pare motivat de izolarea culturala a unora din cea de a 4-a putere – („presa”).

6.2. Functionarea sistemului institutional al UE, birocratia excesiva, inflatia de acte comunitare, deficitul major si in accentuare de democratie si altele au fost si constituie, inca, factori negativi ce se rasfrang asupra raportului optim dintre UE si Statele membre.

UE este la raspantie, intre solidaritate si dezbinare. Comisia Europeana nu a realizat in ultimii douazeci de ani niciun PROIECT major de reducere a deficitului de democratie, de debirocratizare, de prevenire/asanare a coruptiei comunitare, s.a., dar, in mod nefiresc, s-a fixat cu ochii critici pe Romania, Polonia, Bulgaria si alte state estice membre?!

In pofida Comunicarii CE nr. 543/2010 privind „Reglementarea inteligenta a UE cu norme de cel mai inalt nivel calitativ”, a „Programului REFIT – o reglementare adecvata si functionala”, adoptat prin Comunicarea nr. 368/2014 si a Comunicarii nr. 216/2015 relativa la Acordul interinstitutional pentru o mai buna legiferare” (?!).

MCV – adoptat si aplicat discriminatoriu NUMAI Romaniei si Bulgariei, a fost marcat de partialitate obsesiva si limitata la „**o anume justitie penala**”, evitand elementele majore, reale si complexe ale cadrului intern de infaptuire a justitiei.

Aceasta este atestata de faptul si mai grav, si anume de garantarea/ratificarea de catre Comisia Europeana a unor derapaje structurale repetate in functionarea statului de drept, a Ministerului Public si in apararea efectiva si concreta a drepturilor fundamentale.

Amatorismul unor emisari ai CE in a evalua stadiile aplicarii MCV-ului, plutirea lor deasupra sau dedesubtul realitatilor sociale, institutionale si judiciare nu au generat efectele pozitive asteptate in raportul UE cu Romania, ca Stat membru.

Iata un exemplu edificator si de mare amplitudine sociala: **procesul de elaborare, adoptare si promulgare a celor 4 CODURI ale Romaniei**: penal, procedura penala, civil si procedura civila, s-a desfasurat sub „lupa” MCV, fara nicio dezbatere adecvata; ele au trecut prin Parlament ca un „zvon”, fiind „aprobate” prin procedura total nedemocratica a „adoptarii tacite” prevazuta de art. 75 alin. (2) din Constitutie si iata rezultatul: zeci de decizii ale CCR au declarat ca neconstitutionale institutii si dispozitii penale si de procedura penala?!

Asa se explica si slaba disponibilitate si redusa preocupare a administratiei statului nostru, a celor trei puteri, in a transpune efectiv si operational unele acte normative comunitare (regulamente si directive) in interesul economic, social si umanitar al cetatenilor romani, desemnati ca si cetateni europeni prin tratatele UE.

6.3. Europa autoinvinsa, dupa 60 de ani de uniune formala

a) "Chiar de la inceput, **proiectul european a fost umbrit de un deficit democratic. A fost un proiect de sus in jos, conceput de lideri vizionari, care nu s-au priceput sa isi expuna idealurile**. In unele tari, mai ales acelea postfasciste si postcomuniste, apartenenta la Europa a iscat entuziasm. Intr-adevar, perspectiva aderarii la Uniunea Europeana a furnizat un impuls substantial in favoarea reformelor institutionale care au avut un rol important in succesul tarilor din centrul si estul Europei in procesul de tranzitie de la comunism la economia de piata. Adesea, atunci cand aspecte diverse ale proiectului european au constituit subiecte ale unui referendum, cele din Danemarca si Suedia referitoare a adoptarea monedei euro, din Franta si Olanda despre Constitutia Europeana, cel din Norvegia referitor la intrarea in UE, sentimentele impotriva UE au fost dominante. Chiar si atunci cand forte proeuropene au invins, s-au consemnat foarte multe voturi impotriva”;

b) "Voi sustine si mai apasat faptul ca toata lumea are un interes – succesul proiectului european. Europa a fost izvorul iluminismului care a condus la cresterea standardelor de viata care au marcat ultimele doua secole. Iluminismul, in schimb, a dat nastere stiintei moderne si tehnologiei. Uitam, prea des, faptul ca, in decursul a mii de ani anteriori, standardele de viata s-au schimbat atat de putin[39]”.

Aceasta trebuie sa fie premisa si standardul viitoarei UE, care exista pentru toti cei 500 de milioane de europeni sau NU VA EXISTA deloc (?!).

- [1] J. Chevallier, *L'Etat de droit*, ed. 4 Montchrestien, Paris, 2003, p. 45.
- [2] D. Gourien, *Introducere in Convenția Europeană a Drepturilor Omului*, Ed. All, București, 1996, p. 13, apud Claudia Gilia, in „*Teoria statului de drept*”, Ed. C.H. Beck, București, 2007, p. 109.
- [3] O. Duhamel, *La constitution européenne*, Dalloz, Paris, 2005, op. cit., de C. Gilia, op. cit., p. 175.
- [4] Polonia, Cehia, Slovenia, Ungaria ș.a.
- [5] Romania, Slovenia, Bulgaria ș.a.
- [6] Art. 9 alin. 2 din Constituția Republicii Cehe: „*Modificarea atributelor esențiale ale statului de drept democratic este interzisă*”.
- [7] Leo Hamou, *L'Etat du droit et son essence*, in RFDC nr. 4/1990, p. 669.
- [8] Conform art. 1 alin. (5) din Constituția României „In România, respectarea Constituției, a supremației sale și a legilor este obligatorie”.
- [9] I. Muraru, E. S. Tanasescu, *Constituția României. Comentariu pe articole*, Ed. C.H. Beck, București, 2008, pp. 8-9.
- [10] Michel Troper, *Le concept de l'État du droit*, in Droits nr. 15/1992, p. 51.
- [11] Prof. univ. dr. C. Birsan și Prof. univ. dr. M. Pivniceru, in Buletinul CEDO nr. 9-10/2008, pp. 146-151.
- [12] CEDO - S.W. - 22 noiembrie 1995, Cantorni/c./Frantei – 15 noiembrie 1996, Serie A, p. 29, Recueile, 1996.
- [13] CEDO Leander/c./Suediei, 26 martie 1997, Seria A nr. 116, p. 64.
- [14] CEDO, Loizidou/c./Turcia, 23 martie 1995, Seria A, nr. 31, p. 34.
- [15] CEDO, Malone/c./R.V., 2 august 1984, A. 82, par. 67, JDI, 1986 și Bragau/c./R.V. - precitata.
- [16] CEDO, Sunday Times/c./R. V. 1986, A. 84, par. 49.
- [17] F. Sautre s.a., *Les grands arrêts de la CEDO*, ed. a 4-a, Ed. Thémis, 2007, p. 4.
- [18] F. Sautre s.a., *Les grands arrêts de la CEDO*, ed. a 4-a, Ed. Thémis, 2007, pp. 54-55 și CEDO - Googwin/c./R.U., 27 martie 1996, par. 31, in Rec. 1996, II, p. 483.
- [19] Geouffre de la Pradelle/c./France, 16 decembrie 1992, A.253 -B, par. 33-34 și Bellet/c./France, 4 decembrie 1995, A. 33-B, par. 36, citate in „*Les grands arrêts*”, 2007, p. 54.
- [20] „Dreptul UE. Comentarii, jurisprudența și doctrina”, editia a IV-a de P. Craig și G. de Burca, Ed. Hamangiu, 2009, pag. 442.

- [21] F. Dubois "Manuel. Droit et pratique de l'Union Européenne", 2004, Paris, pag. 422.
- [22] *Les grandes décisions des Cours Constitutionnelles européennes*, 2008, Dalloz, Paris, sous la direction de P.Bon/D. Maus.
- [23] *Les grandes décisions des Cours Constitutionnelles européennes*, p. 413-419.
- [24] *Les grandes décisions des Cours Constitutionnelles européennes*, 2008, p. 420-435.
- [25] *Les grandes décisions des Cours Constitutionnelles européennes*, 2008, p. 436-446.
- [26] *Les grandes décisions des Cours Constitutionnelles européennes*, 2008, p. 447.
- [27] *Les grandes décisions des Cours Constitutionnelles européennes*, 2008, p. 452-453.
- [28] I. Muraru și S.Tanasescu, *Constitutia Romaniei. Comentariu pe articole*, C.H. Beck, 2008, p. 1432-1433.
- [29] "Le juge au libre échange européenne", Robert Patry, in "L'avenir au libre échange en Europe", Zürich, 1990, p. 232, no. 637 – apreciere asupra situației din Elveția
- [30] Arnold Koller, "Le patrimoine juridique du Conseil de l'Europe: son rôle dans le rapprochement avec les pays de l'Est", in *Revue Universelle de Droit de l'Homme*, 1990, p. 385
- [31] O. J.-Guillarmod, „Juge national face au droit européennes”, Ed. Helbing Et Lichtenhahn, Bruylant, 1996, p. 33.
- [32] "Contentieux communautaire", J. Bonlouis, M. Darmon, Jean-Guy Huglo, 2001, Dalloz, p. 8.
- [33] J. G. Hugle, "L'application du droit communautaire par le juge national", *Gaz. Eur. Du Palais*, nr. 15, iunie 1997, p. 15
- [34] O. J. Guillarmot, op. cit., p. 54-57.
- [35] P. Pescatore, "L'application du droit communautaire dans les états membres", Luxembourg, 1976, p. VI.
- [36] CJCE, hot. Comisia c. Italia, 104/1986, in *Rec.* 1988, p. 1799.
- [37] Jorn Pipkorn, "Le Communauté européenne et la Convention européenne des droits de l'homme", in *RTDH*, Bruxelles (Bruylant), 1993, p. 221.
- [38] F. Grevisse/Jean-Claude Bonichat, "Les incidences du droit communautaire sur l'organisation et l'exercice de la fonction juridictionnelle dans les Etats membres", *Mélanges Boulouis*, Paris (Dalloz), 1991, p. 309.
- [39] Joseph E Stiglitz "EURO -Cum amenința moneda comună viitorul Europei" 2016, Ed. Publica.

Prof. univ. dr. Marin Voicu
 Președintele Asociației "Themis-Casatia" a foștilor judecători ai ICCJ

Membru de
Fost judecător la CEDO și ICCJ

onoare

AOS

[LinkedIn](#)[Facebook](#)[WhatsApp](#)[Facebook](#) Messe